

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

ФАРҒОНА ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

**FarDU.
ILMIY
XABARLAR-**

1995 йилдан нашр этилади
Йилда 6 марта чиқади

— 2-2020 —

**НАУЧНЫЙ
ВЕСТНИК.
ФерГУ**

Издаётся с 1995 года
Выходит 6 раз в год

Б.Холматова	
Маънавий маданият тараққиётида миллий ва умуминсоний қадриятларнинг ўзаро алоқадорлиги	167
А.Шарафиддинов	
XIX аср охири – XX аср бошларида Қўқон шаҳри аҳолиси ва унинг ўсиш динамикаси.....	170
Д.Алиязарова	
Иккинчи жаҳон уруши йилларида Ўзбекистон ва Озарбайжон ўртасидаги гуманитар алоқалар.....	173
Ш.Мамадалиев	
Болалар ўртасида ҳуқуқбузарликлар олдини олиш бўйича совет ҳокимиятининг фаолияти (1917 – 1921).....	176
М.Мўминова, И.Якубов	
Кетрин Мансфилд ҳикояларидаги ёлғизлик	178
Н.Хошимова	
Ассоциацияларнинг фоносемантик тадқиқи.....	180
Н.Аббасова	
Тил ўргатиш жараёнида инглиз мақол ва маталларини ўқитиш муаммолари.....	183
Ш.Юсупова	
Ўзбек тилига хос асосий диний концептлар ҳақида	187
М.Курбанова, Д.Юсупова	
Замонавий инглиз тилида “to force” феълининг функционал-семантик ва парадигматик тавсифи.....	190
М.Ғофурова	
Инглиз тилида қўлланиладиган варваризмларнинг функционал – семантик хусусиятлари	193
М.Исломова	
Ҳаёт ҳақиқати ва аллегорик тасвир.....	197
С.Исроилова	
Ҳикоят (притча)нинг бадиий адабиётдаги ўрни.....	200
М.Мадазимова	
Чингиз Айтматов ижодида архетип образлар ва уларнинг функцияси.....	203
М.Ҳожиева	
Назира ва унинг мумтоз адабиёт тарихидаги ўрни.....	206
М.Ходжаева	
Тилнинг товуш тизимини тадқиқ қилишнинг назарий методологияси.....	208
М.Қаҳҳорова, Г.Астонова	
Замонавий дарсликларда ёзиш кўникмаларини ривожлантириш усуллари.....	211
Н.Ўринова, З.Жакбарова	
Талабаларда ижтимоий-маданий компетентликни шакллантиришнинг педагогик-психологик муаммолари	214
Д.Ҳайдарова	
Нофилологик олий ўқув юртлари талабаларининг чет тилида коммуникатив компетенциясини шакллантириш мазмуни.....	217
Ф.Мирзараҳимова	
Чет тилини ўқитишда ижтимоий-маданий воситалардан фойдаланишнинг айрим жиҳатлари.....	220
М.Қурбонова	
Ўқитувчиларни ўқитиш ва психологик таълимнинг устуворликлари	225
	ФАНИМИЗ ФИДОЙЛАРИ
УСТОЗЛАР САРДОРИ	227
МОҲИР ТАДҚИҚОТЧИ	231

УДК: 371+7.03

ТАЛАБАЛАРДА ИЖТИМОЙ-МАДАНИЙ КОМПЕТЕНТЛИКНИ
ШАКЛЛАНТИРИШНИНГ ПЕДАГОГИК-ПСИХОЛОГИК МУАММОЛАРИ

ПЕДАГОГИКО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ
СОЦИОКУЛЬТУРНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ СТУДЕНТОВ

PEDAGOGICAL-PSYCHOLOGICAL PROBLEMS OF FORMING STUDENTS' SOCIO-
CULTURAL COMPETENCE

Н.Ўринова, З.Жакбарова

Аннотация

Мақолада ижтимоий-маданий компетентликни шакллантиришнинг педагогик-психологик муаммолари ёритилган. Шунингдек, олий таълим муассасаси талабаларида ижтимоий – маданий компетентликни шакллантиришда муомала маданиятининг ўрни ва зарурий томонлари тахлил қилинган.

Аннотация

В статье рассматриваются педагогические и психологические проблемы формирования социокультурной компетентности. Также были проанализированы роль и необходимые аспекты культуры обращения в формировании социокультурной компетентности у студентов высших учебных заведений.

Annotation

The article describes the pedagogical and psychological problems of the formation of socio-cultural competence, as well as the formation of the sides of the culture of treatment in the formation of socio-cultural competence in the students of a higher educational institution.

Таянч сўз ва иборалар: модернизация, компетентлик, муомала маданияти, ижтимоий-маданий компетентлик, таркибий компонентлар, йўналиш, муаммо.

Ключевые слова и выражения: модернизация, компетентность, культура обращения, социокультурная компетентность, структурные компоненты, направление, проблема.

Keywords and expressions: modernization, competence, behavioural culture, socio-cultural competence, structural components, direction, problem.

Замонавий ахборот жамиятини модернизация қилишни глобаллашув жараёнисиз тасаввур этиб бўлмаганидек, турли фанларни ривожлантириш ва янги ғояларни жорий этиш жараёнини ижтимоий-маданий ҳамкорликсиз тасаввур этиб бўлмайди. Бу жараёнлар инсон ҳаётининг барча соҳаларига - кундалик, маданий, илмий, сиёсий, иқтисодий тааллуқлидир.

Инсон ҳаёти давомида доимо турли маданият ва урф-одатлар вакиллари билан дуч келади, улар дўстлар, қариндошлар ёки танишлар бўлиши мумкин. Бироқ, улар билан мулоқот қилиш қийин бўлиши мумкин, чунки ҳар бир инсон дунёнинг ўз идрокига, маданий хусусиятларига ва тил тўсиқлари ўртасидаги фарқга эга. Мулоқотни муваффақиятли қуриш ва самарали ҳамкорликни амалга ошириш учун бағрикенглик ва ғамхўрлик каби фазилатлар, шунингдек, тил муҳитига тезда мослашиш қобилияти талаб қилинади.

Буларнинг барчасини “ижтимоий-маданий компетентлик” умумий атамаси билан бирлаштирилиш мумкин.

Психологик ва педагогик адабиётларда “компетентлик” тушунчаси кенг тарқалган. Турли олимлар бу тушунчани турли нуқтаи назардан кўриб чиқадилар. Бу соҳада энг машҳур олим Эдинбург университети профессори, доктор Жон Равен бўлади. У компетенцияни “муайян соҳада муайян ҳаракатни самарали амалга ошириш учун зарур бўлган махсус қобилият ва тор мутахассислик, махсус касбий қобилиятлар, фикрлаш усуллари, шунингдек, уларнинг хатти-ҳаракатлари учун масъулиятни тушуниш” деб таърифлайди.

Компетенция - бу билим ва инсоннинг амалий фаолияти ўртасидаги муносабатлар соҳасига тегишли бўлган тушунчадир. Б.Ю.Элкониннинг таърифига кўра, компетенция - бу ўз фаолиятини ўз ичига олган пайтдаги шахснинг малакавий характеристикаси.

Н.Ўринова – ФарДУ, педагогика фанлари номзоди, доцент.
З.Жакбарова – ФарДУ, магистрант.

А.В.Хуторский, “компетенция”
ва “компетентлик” тушунчаларини

ажратиб, уларга қуйидагича таъриф беради.

Компетенция - муайян объектлар ва жараёнлар доирасига нисбатан белгиланадиган ва уларга нисбатан сифатли самарали фаолият учун зарур бўлган шахснинг ўзаро боғлиқ фазилатлари (билим, кўникма, малака, фаолият усуллари) тўпламидир.

Компетентлик - шахсга тегишли ваколатга эга бўлиш, унга ва унинг фаолият мавзусига шахсий муносабатини ўз ичига олади.

Чет тилларини ўқитишнинг замонавий услубиётида тил ва маданиятни биргаликда ўрганиш масалалари ижтимоий-маданий компетентлик нуқтаи назаридан кенг ўрганилмоқда. “Ижтимоий-маданий компетентлик” тушунчаси чет тилларни ўқитиш назарияси ва амалиётига киритилган.

Н.Д.Галскова, Н.И.Гез ижтимоий-маданий компетентликни маданият мулоқоти доирасида, яъни ижтимоий-маданий мулоқот шароитида шахсни амалга оширишга имкон берадиган қобилияти сифатида белгилайди [2,13]. Унинг шаклланиши хорижий тилларда мулоқотни ривожлантириш ва инсоннинг маданий тажрибасини ривожлантириш билан боғлиқ бўлиб, унда инсоннинг ўзига, дунёга бўлган муносабатини, шунингдек, ижодий фаолият тажрибасини ажратиш мумкин.

Л.И.Корнеева “ижтимоий-маданий компетентлик - бошқа шахсни тушунишни ва унинг фикрини қадрлашни ўргатади, яъни инсон маданият таъсирида бошқа одамни идрок этади, фикрлайди, баҳолайди ва шу асосда фаолиятнинг янги схемасини куради” - деб ҳисоблайди [3,640]. Бу маданиятлараро ўзаро тушунишда, бошқа маданият вакилларининг хулқ-атвориغا коммуникатив мослашишда, турли маданиятларнинг қадриятлари ва меъёрларига асосланган янги хулқ-атвори эгаллашда намоён бўлади.

Э.Н.Соловова “ижтимоий-маданий компетентлик - шахсни халқаро даражада тарбиялаш учун бир восита эканлигини қайд этиб, нафақат таълим-тарбия жараёнида балки, талабалар ижтимоий тажрибасини орттириб, бошқа мамлакат анъаналари, қадриятлари тўғрисида маълумот олишни ҳам белгилайди” – деб таъкидлайди [1,84].

Ижтимоий-маданий компетентлик (яъни, лингвистик компетентликни шакллантириш билан) тилни ўзлаштириш, яъни таълим жараёни билан узвий боғлиқдир.

Ўрганилаётган тилнинг мамлақати, она тилининг ижтимоий хулқ-атворининг миллий-маданий хусусиятлари ва мулоқот жараёнида бундай билимлардан фойдаланиш қобилияти, урф-одатлар, хулқ-атвор қоидалари, ахлоқ меъёрлари, ижтимоий шароитлар ва тилнинг хулқ-атворининг стереотипларидир. Ижтимоий-маданий компетентлик коммуникатив компетентликнинг таркибий қисми ҳисобланади. Ижтимоий-маданий компетентлик тўртта компонентдан ташкил топган:

1) ижтимоий-маданий билим (ўрганилаётган тил, маънавий қадриятлар ва маданий мерос, миллий менталитетнинг ўзига хос хусусиятлари ҳақида маълумот);

2) алоқа тажрибаси (мақбул мулоқот услубини танлаш, хорижий маданият ҳодисаларини тўғри талқин қилиш);

3) чет эл маданияти фактларига шахсий муносабат (шу жумладан, мулоқот пайтида маданий низоларни бартараф этиш ва ҳал қилиш қобилияти);

4) тилни қўллаш усуллари билиш (маданиятлараро мулоқотнинг турли соҳаларида нутқда ижтимоий этикетли тил бирликларидан тўғри фойдаланиш, қариндошларнинг ва хорижий ижтимоий-маданий ҳодисаларнинг ўхшашлиги ва фарқлинишига сезувчанлик).

Маданиятлараро мулоқот учун тилни ўрганиш қобилиятининг мавжудлиги ёки йўқлиги ҳақида гапириш мумкин. Бундай қобилиятларнинг мавжудлиги талаба шахсиятида муайян фазилатларини шакллантиришни ўз ичига олади, жумладан: очиклик, бағрикенглик, мулоқотга тайёрлик.

Бизнинг фикримизча, ижтимоий маданият, ижтимоий-маданий компетентлик маънавий-ахлоқий фазилатларнинг пойдевори ҳисобланади ва бу ижтимоий маданият кўникмалари ёшлиқдан таркиб топтирилсагина, бу пойдевор барқарор бўлади. Бўлажак педагогларнинг шахс сифатида шаклланишида ҳал қилувчи омилга айланади. Зеро, маънавий-ахлоқий фазилатлар таркибида муомала муносабат маданияти алоҳида ўрин тутади. Таълим

муассасасида ўқувчи-ёшлар оила, маҳалла муҳитидан ташқарида дастлабки муомала, муносабат муаммоларига дуч келади. Айнан таълим муассасасида муомала маданиятини изчил ва узвийликда, таълим-тарбия қонуниятларига асосланган ҳолда шакллантириш амалга оширилиши зарур. Яъни оила, маҳалла тарбиявий таъсирдан фарқли профессионал таъсир кўрсатилади. Шунингдек, тарбияда миллий ва умуминсоний қадриятлар уйғунлигига эришилади. Яъни, оилада, маҳаллада миллий қадриятлар, маҳаллий урф-одатлар тарбияси устувор бўлса, таълим муассасасида дастлабки умуминсоний қадриятлар ва муомала маданияти бўйича тушунча, кўникмаларни шакллантириш йўналишида ҳам иш олиб борилади.

Юқоридагилардан келиб чиқиб, илмий тадқиқот ишимиз доирасида олий таълим муассасаси талабаларида ижтимоий – маданий компетентликни шакллантиришда авваламбор муомала маданиятининг қуйидаги қирралари шакллантирилиши кераклигини аниқладик:

– талабалар ва педагоглар ўртасидаги муносабат;

– талабалар ўртасидаги саломлашиш муносабати;

– ижтимоий фойдали меҳнат жараёнидаги муносабат;

– машғулотлар жараёнидаги муносабатлар;

– бўлажак педагогларнинг хулқ-атвор кўникмаларини шакллантириш;

– оммавий ишлар жараёнида расмий муносабатнинг элементларини шакллантириш;

– ҳамкасблар ўртасидаги муносабат;

– миннатдорчилик билдириш.

Бу фазилатлар бевосита талабалар, яъни бўлажак педагогларнинг ахлоқий фаолияти намунаси асосида таркиб топтирилади. Лекин талабаларнинг муомала маданияти тарбия жараёнининг асосий таъсир воситаси бўлиши педагогик маҳоратдир.

Ана шу қадимий маданият маънавий хазина, жаҳонга машҳур ўзбекона инсонпарварлик, меҳмондўстлик, ватанпарварлик каби миллий қадриятлар замирида мулоқот, муомала фазилати алоҳида ўрин тутди.

Юқорида келтирилган олимларнинг илмий ғояларининг таҳлили асосида айтиш мумкинки, талабаларнинг ижтимоий-маданий компетентлиги ижтимоий-маданий билим, ўрганилаётган тил, маънавий қадриятлар ва маданий мерос, алоқа тажрибаси, тилни қўллаш усулларини билиш жараёнида шаклланади ва намоён бўлади.

Адабиётлар:

1. Соловьева Н. И. Роль страноведческих знаний в формировании социокультурной компетенции. 2015 г.
2. Сафонова В.В. Социокультурный подход: основные социально-педагогические и методические положения / В.В. Сафонова // Иностранные языки в школе. – 2014. – №11.
3. Пидкасистый, П.И. Педагогика: учеб. пособие для студентов педагогических вузов и педагогических колледжей / П.И. Пидкасистый//. – М: Педагогическое общество России, 1998.

(Тақризчи: Т.Эгамбердиева – педагогика фанлари доктори, профессор)